

Ekonomická diferenciácia a multifunkčné poľnohospodárstvo

Luboslav Szabo

Summary

The multifunctional mission of the agriculture joins filling of productive and unproductive functions. In the most favourable production conditions should have priority above all productions functions, which is paralelly satisfying - with productive and economic effects, too social requirements of countryside population.

Analysis of the rate of economic diffrentiation in the ample set of agricultural cooperatives in the best natural conditions confirmed big differencies in the obtained economic issues. The issues are conditioned throng differentiated level of management of production processes in the respective enterprises - especially in the sphere of the intensification of production, choice of productive structures and capital equipment.

Key words: economic issues, prosperity factors, intensity of production, enterprises classification.

Kľúčové slová: hospodársky výsledok, faktory prosperity, intenzita výroby, triedenie podnikov

Úvod

Podobne ako je definovaná funkcia poľnohospodárstva v krajinách EÚ, ktorá akcentuje multifunkčné postavenie tohto odvetvia, bola nedávno táto definícia vytýčená aj pre poľnohospodárstvo SR. Zahrňuje popri vlastnom rozvoji poľnohospodárskej výroby, ktorá by mala byť konkurencieschopná aj po pričlenení do európskych integračných štruktúr, aj plnenie ďalších funkcií, najmä v oblasti ekológie, krajnotvorby, udržovania osídlenia i širšej spoločenskej integrácie vidieckych oblastí.

Poľnohospodárstvo je pre ekonomický rozvoj vidieka veľmi významným odvetvím. Poskytuje pracovné príležitosti miestnym obyvateľom, zásobuje ich potravinami, ktoré možno spotrebovať bez úprav v čerstvom stave (ovocie, zelenina), poskytuje rad služieb v oblasti poľnohospodárskej mechanizácie a dopravy, je zdrojom daňových príjmov pre miestne samosprávy a pod. Početné úlohy vyplývajúce z postavenia agrárnych podnikov na vidieku však môže plniť len taký z nich, ktorý realizuje úspešnú trhovú orientáciu a dosahuje priaznivé hospodárske výsledky.

Materiál a metódy

Podnikanie v agrárnom sektore podmieňuje rad objektívnych faktorov a subjektívnych vplyvov. Tieto spôsobujú, že v rámci podnikateľských subjektov operujúcich v poľnohospodárstve sa prejavuje taká diferenciácia výrobných a hospodárskych výsledkov, ktorá v iných výrobných odvetviach prakticky nemá obdobu. Temer polovica podnikov právnických osôb podnikajúcich v poľnohospodárstve v minulých rokoch vykazovala stratu. Aké sú príčiny tak rozdielnych hospodárskych výsledkov, ktoré sú hlavné faktory úspešnosti podnikania v agrárnom sektore a ako zvýšiť konkurenčnú schopnosť našich podnikov pri vstupe do EÚ ? Je ekonomicky nekonsolidovaný podnik prínosom v rozvoji vidieka ? To sú kľúčové problémy našej agrárnej ekonomiky a manažmentu v súčasnosti. V príspevku sa pokúšame nájsť odpoveď na niektoré z týchto otázok.

Problému diferenciácie podnikateľských subjektov v poľnohospodárstve podľa prosperity sa venujú každoročne pripravované Správy o poľnohospodárstve a potravinárstve v SR. Výsledky hospodárenia právnických osôb sú analyzované v triedení podľa prosperity

(ziskové a stratové podniky), podľa zaradenie podnikov do kategórie ceny pôdy, čo reprezentuje triedenie podľa pôdne – klimatických faktorov, prípadne v hrubšom členení podľa lepších a horších prírodných podmienok. Tieto informácie sú podložené databázou slovenského poľnohospodárstva, ktorú prevádzkuje VÚEPP v Bratislave a sú cennou pomôckou pre výskum faktorov úspešnosti poľnohospodárskych podnikov, i keď počet vysvetľujúcich faktorov je relatívne obmedzený.

E. Divila a Z. Sokol (1999) sa zaoberali triedením poľnohospodárskych podnikov z hľadiska zladenia používaných kritérií s klasifikáciou EÚ, kde sa prosperita sleduje veľkosťou príspevku na úhradu, ktorá lepšie odpovedá farmárskym typom podnikov. Z. Chrastinová (2001) porovnáva ekonomické výsledky poľnohospodárskych podnikov podľa právnických osôb, prosperity a výrobných podmienok, ktoré identifikuje výrobnou oblasťou. V našich predchádzajúcich výskumoch v rámci riešenia projektu VEGA sme analyzovali vplyv niektorých faktorov na prosperitu poľnohospodárskych podnikov metódami skupinového triedenia (M. Grznár, Ľ. Szabo, 2000)

Analýzu úspešnosti podnikania v poľnohospodárstve SR realizujeme na báze údajov právnických subjektov poľnohospodárskej prvovýroby v roku 2000 a v roku 1999 získaných z databázy MP SR, ktorú prevádzkuje VÚEPP v Bratislave. Detailnejšiu analýzu zakladáme na súbore poľnohospodárskych družstiev (PD) v roku 1999 hospodáriacich v kukuričnej výrobnnej oblasti, čím eliminujeme problém diferencovaných prírodno-klimatických podmienok v poľnohospodárstve.. Súbor svojou početnosťou umožňuje primeranú mieru zovšeobecňovania.

Výsledky a diskusia

Najjednoduchším spôsobom vyjadrenia miery diferenciácie v našom poľnohospodárstve je rozvrstvenie operujúcich poľnohospodárskych podnikov podľa dosiahnutého hospodárskeho výsledku. V roku 2000 sa zaznamenalo nasledujúce rozdelenie právnických osôb podľa dosiahnutého hospodárskeho výsledku.

Tab. 1 Konfigurácia poľnohospodárskych podnikov podľa hospodárskych výsledkov

Výrobná oblasť	Poľnohospodárske družstvá			Obchodné spoločnosti			Spolu
	Ziskové	Stratové	Spolu	Ziskové	Stratové	Spolu	
Kukuričná	106	143	249	131	97	232	481
Repárska	49	60	109	40	22	62	171
Zemiakárska	57	63	120	51	32	83	203
Zemiak. – ovsená	29	31	60	29	12	41	101
Horská	100	46	146	78	22	100	246
Celkom	341	343	684	333	185	518	1 202

Prameň: CD MP SR, VÚEPP Bratislava, 2001

Z 1 202 podnikov, ktoré v roku 2000 predložili Informačné listy pre centrálnu databázu MP SR bolo 428, t.j. 36,5 % stratových. Bol to za posledné roky najlepší výsledok, pretože v predchádzajúcich rokoch temer polovica právnických osôb hospodáril so stratou.

Je pozoruhodné, že v oboch typoch podnikov sa hospodársky výsledok zlepšuje smerom k horším podmienkam, dotácie to však nevyvolávajú, keďže ich výška na jednotku plochy je vo všetkých oblastiach skoro rovnaká.

Temer 40 % podnikov celého súboru právnických osôb hospodári v kukuričnej výrobnnej oblasti preto sa budeme v ďalšom zaoberať len so súborom PD v týchto podmienkach, čím čiastočne eliminujeme vplyv rozdielných prírodne – klimatických podmienok na prosperitu podnikov. Vzhľadom na obmedzený rozsah príspevku a dostupné disponibilné údaje skúmame vplyv vybavenia podniku HIM, intenzity výroby a niektorých štruktúrotvorných faktorov na dosahované hospodárske výsledky. Analýzu zakladáme na

údajoch roku 1999, kde je k dispozícii kompletná databáza a tento rok nebol postihnutý nadmerným suchom ako rok 2000.

Faktory ovplyvňujúce hospodársky výsledok

Ak prijmeme kľúčové postavenie ukazovateľa prosperity podniku a za kritérium triedenia podnikov zvolíme tvorbu hospodárskeho výsledku, prejavujú sa v podnikových štruktúrach veľké odlišnosti. S využitím štatistického prístupu sme pomocou priemeru a smerodajnej odchýlky ukazovateľa hospodárskeho výsledku roztriedili súbor, ktorý je objektom výskumu, do piatich skupín nasledovne:

5. skupina : priemer + smerodajná odchýlka = vynikajúce podniky
4. skupina : priemer + smer. odchýlka / 2 = nadpriemerné podniky
3. skupina : priemer – smer. odchýlka / 2 = priemerné podniky
2. skupina : priemer – smer. odchýlka = podpriemerné podniky
1. skupina : ostatní = zaostávajúce podniky.

Pri identifikácii faktorov, ktoré ovplyvňujú pozície podniku v škále ekonomickej prospešnosti vychádzame z predbežnej analýzy ktorá naznačila, že vybrané faktory určitým spôsobom podmieňujú diferenciáciu podnikov.

Tab. 2 Faktory diferenciácie v poľnohospodárskych družstvách SR, 1999 (v Sk * ha⁻¹)

Ukazovateľ	1.skupina	2.skupina	3.skupina	4.skupina	5.skupina
Počet podnikov	31	26	154	42	17
Hospodársky výsledok	- 6 104	- 3 422	- 634	1 120	2 671
Výroba	19 445	21 421	25 681	36 376	40 222
HIM	34 852	31 635	29 525	38 242	36 898
- z toho stroje a prístroje	4 499	4 933	5 327	7 505	10 347
Výrobná spotreba	14 658	14 546	16 315	22 110	23 618
Počet pracovníkov na 100 ha	6,435	6,218	5,739	6,753	6,411
Dotácie spolu	2 622	2 495	2 423	2 577	2 677

Prameň: CD MP SR, VÚEPP, 1999, vlastné prepočty

Súbor PD je pomerne početný a zahŕňa 270 podnikateľských subjektov. Jeho rozloženie je výrazne symetrické, keď najpočetnejšou je stredná skupina, ktorá je v miernej strate. Údaje tohto súboru potvrdzujú silnú závislosť prosperity a intenzity výroby s výrobnou spotrebou. Tieto ukazovatele rastú s rastom prosperity.

Nie tak jednoznačný je už vzťah medzi fixným kapitálom a hospodárskym výsledkom. Tento v rámci skupín kolíše, ale najvyššie hodnoty má v najlepších skupinách podnikov. Jednoznačne sa však potvrdzuje pozitívny vzťah medzi hodnotou strojov a prístrojov a hospodárskym výsledkom.

Počet pracovníkov je v jednotlivých skupinách pomerne vyrovnaný, čo potvrdzuje starú bolesť družstevných podnikov, že nedokážu pracovné zdroje racionálne využiť. Pri rovnakom počte pracovníkov v najhoršej i najlepšej skupine podnikov však dosahuje posledná skupina dvojnásobnú hodnotu výroby na jedného pracovníka.

Podobná situácia sa javí v poskytnutých dotáciách. Hodnoty v jednotlivých skupinách sú pomerne vyrovnané a pri ich alokácii sa zrejme neprihliadalo na účinnosť ich využívania. Najlepšie podniky dosahujú na jednotku dotácií dvojnásobnú hodnotu výroby, ako podniky v najhoršej skupine.

Analyzujeme teraz na tejto skupine podnikov vzťah diferenciácie a intenzity výroby. Intenzitu vyjadríme veľkosťou výrobnej spotreby na jednotku plochy, aj keď to nie je ideálny ukazovateľ. O spotrebe intenzifikačných faktorov však nie sú k dispozícii údaje. Ako výsledný ukazovateľ intenzity použijeme hodnotu výroby a pridanej hodnoty na jednotku plochy.

Tab. 3 Intenzita a diferenciácia v poľnohospodárskych družstvách, 1999 (v. Sk * ha⁻¹)

Ukazovateľ	1.skupina	2.skupina	3.skupina	4.skupina	5.skupina
Počet podnikov	31	26	154	42	17
Hospodársky výsledok	- 6 104	- 3 422	- 634	1 120	2 671
Výroba	19 445	21 421	25 681	36 376	40 220
Výrobná spotreba	14 658	14 546	16 315	22 110	23 618
Pridaná hodnota	5 104	6 919	9 513	14 463	16 791

Prameň: CD MP SR, VÚEPP, 1999, vlastné prepočty

V tab. 3 chceme overiť hypotézu či intenzita výroby ovplyvňuje tiež diferenciáciu podnikov podľa prosperity. Z údajov vyplýva, že súvis medzi ekonomickou silou podniku a intenzitou sa javí ako tendencia, ale výrazná korelácia sa neprejavuje. Narušuje ho pomerne vysoká intenzita výroby i výrobnej spotreby v zaostávajúcich podnikoch prvej skupiny, ktorú nevieme vysvetliť. Tvorba pridanej hodnoty v tejto skupine však výrazne zaostáva. Intenzifikačný proces tu však neprebíha efektívnym spôsobom. Napríklad na 1 Sk výroby potrebujú zaostávajúce podniky 0,754 Sk výrobnej spotreby, zatiaľ čo u podnikov vynikajúcich v 5. skupine je to len 0,587 Sk. Priemerné a lepšie podniky dosahujú vyššiu tvorbu pridanej hodnoty, vrátane nižšej náročnosti jej tvorby na výrobnú spotrebu.

Tab. 4 Štruktúrotvorné faktory diferenciácie v PD SR, 1999 (v Sk * ha⁻¹)

Ukazovateľ	1.skupina	2.skupina	3.skupina	4.skupina	5.skupina
Počet podnikov	31	26	154	42	17
Hospodársky výsledok	- 6 104	- 3 422	- 634	1 120	2 671
Výroba	19 445	21 421	25 681	36 376	40 222
Veľkosť podniku v ha	1 942	1 484	1 205	1 715	2 777
Počet pracovníkov na 100 ha	6,435	6,218	5,739	6,753	6,411
Počet HD na 100 ha	31,4	29,6	33,1	39,0	43,5

Prameň: CD MP SR, VÚEPP, 1999, vlastné prepočty

Poslednou skupinou faktorov, ktorej vplyv na diferenciáciu podnikov chceme preskúmať sú vybrané štruktúrotvorné faktory. Uvádza ich Tab. 4.

Pre zaostávajúce podniky je príznačná značná veľkosť podniku a nesporná prezamestnanosť vo vzťahu k pôde, ale i výrobným výsledkom, nehovoriac o výsledku hospodárenia. So zlepšovaním hospodárskeho výsledku však rastie aj veľkosť podniku. Smerom k lepším podnikom stúpa aj počet pracovníkov vyjadrený na pôdu, ktorý nepochybne ovplyvňuje intenzitu výroby i výsledky hospodárenia a zvyšuje zamestnanosť vidieckeho obyvateľstva.

Výrazne pozitívne sa prejavuje vplyv hustoty chovu hovädzieho dobytku na ekonomickú prosperitu podniku. Toto odvetvie, okrem vyšších pracovných nárokov je faktorom, ktorý plní akúsi konsolidujúcu funkciu podniku. Neprosperujúce podniky venujú chovu HD malú pozornosť.

Analyzované skupiny činiteľov zďaleka nevyčerpávajú všetky faktory, ktoré diferenciáciu podmieňujú. Ale ich vplyv na ekonomické výsledky podnikov je našimi analýzami potvrdený.

Záver

Multifunkčné poslanie poľnohospodárstva spája plnenie produkčných i neprodukčných funkcií. V najlepších výrobných podmienkach by sa mala uprednostňovať predovšetkým

produkčná funkcia, ktorá popri výrobných a ekonomických efektoch uspokojuje aj sociálne potreby vidieckeho obyvateľstva.

Analýza miery ekonomickej diferenciácie v početnom súbore poľnohospodárskych družstiev hospodáriacich v najlepších prírodných podmienkach potvrdila veľké rozdiely v dosahovaných ekonomických výsledkoch ktoré sú podmienené diferencovaným prístupom manažmentu podnikov k riadeniu výrobných procesov, najmä v oblasti intenzifikácií výroby, voľbe výrobných štruktúr a kapitálového vybavenia.

Literatúra

Divila, E. – Sokol, Z. : Problémy klasifikace a třídění zemědělských podniku. Zemědělská ekonomika, č. 10, roč. 1999, str. 459 - 466

Grznár, M. : Konkurenčná schopnosť a reprodukcia fixného kapitálu v slovenskom poľnohospodárstve. Ekonomika poľnohospodárstva, vydáva VÚEPP v Bratislave, roč. 2001, č. 2 , str. 3 - 8

Chrastinová, Z. : Analýza ekonomických výsledkov za rok 2000 a finančné toky v poľnohospodárstve. Ekonomika poľnohospodárstva, Vydáva VÚEPP v Bratislave, roč. 2001, č.2, str.9 – 18

Šúbertová, E. : Small and middle - sized entrepreneuring as a factor of economic development in the Slovak Republik. In : Acta oeconomica, N° 12 , Ekonomická Fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2002, str. 124 - 128

Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve v SR 2001. MP SR Bratislava, 2002

Adresa autora: doc. Ing. Ľuboslav Szabo, CSc., Ekonomická univerzita, 852 35 Bratislava, Dolnozemska 1